

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

1 - '90

Een rekenwonder

Een tweede Bartjens
dient zich aan (1).

Het blijft interessant in oude Taxandria's te bladeren: Taxandria, tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde onder redactie van W.J.F. Juten te Bergen op Zoom, Lid van de Staten van Noord Brabant, Schoolopziener in het Arrondissement van Bergen op Zoom, Lid van verschillende geleerde Genootschappen.

Aldus de titelpagina van het tijdschrift.

As je blief!

Hoedje af!

Ik meen dit zo te moeten overnemen om de sfeer rond 1900 weer te geven, maar ik wil daaraan toevoegen dat destijds door de heer Juten baanbrekend werk is verricht met publicaties in zijn tijdschrift en heden ten dage kan men in de vele Westbrabantse tijdschriften die er nadien gekomen zijn de naam Taxandria nog veelvuldig tegenkomen onder de aan-gebrachte noten bij de verschillende artikelen. Op dit terrein was hij een man van gezag en naar ik aanneem zal hij dat op het bestuurlijke vlak ook wel geweest zijn.

Hij was ook schoolopziener. Was hij wel "uit het vak" voortgekomen? Hij moet van huis uit ook wel iets meegekregen hebben "van vaders kant" zoals men dat pleegt te zeggen. Zo om de twee jaar kwam hij dan de scholen binnenstappen in gezelschap van de burgemeester, 'n wethouder, 'n raadslid, 'n dorpsnotabele...

Het was gewoonlijk een groep van een viertal heren die zich achter in het klaslokaal opstelde tot schrik van de onderwijzer en bewonderd door de kinderschare. Zo was het nog voor de jaren '20, nog voor de Lageronderwijswet van De Visser. Haast alle scholen waren nog z.g. openbare scholen ook wel gemeentescholen genoemd omdat hun bestuur op het gemeentehuis zetelde. Vandaar dan ook een dergelijke samenstelling van het bezoekende gezelschap.

In een van de oude Taxandriaajaargangen 2) trof ik een merkwaardig artikel aan van de heer Juten over een jongeling uit Wouw en dat vond ik té interessant om er zo maar aan voorbij te gaan. We halen het even terug. Het betreft ene Jacobus Vergroesen, schepen van Wouw die in zijn jonge jaren een reken- of cijferboek geschreven heeft en waaruit men kan zien "hoe het met het rekenonderwijs in deze streken gesteld was". Dat het een geschreven boek betreft is niet vreemd. Ik kreeg uit de beginjaren 1700 wel meer boeken in handen die van de eerste tot de tweehonderdste bladzijde met de verepen geschreven zijn ondanks het feit dat er al meer dan 200 jaar boeken gedrukt werden.

De heer Juten heeft het boek zo helder en uitvoerig beschreven dat ik het hoofdstuk voor hoofdstuk duidelijk voor me zie. Het zal wel een waardevol familiestuk gebleven zijn en als zodanig ook bewaard. Een kostbaar bezit!

De suggestie echter dat het boek iets weergeeft omtrent het rekenonderwijs uit die jaren kan niet juist zijn. Dat beetje eenvoudig cijferwerk dat aan de schoolkinderen in die tijd werd opgegeven heeft niets van doen met de moeilijke berekeningen uit dat rekenboek.

Het lijkt me interessant voor de lezers om dit geschrift uit het verleden te voorschijn te halen en het geeft mij tevens de gelegenheid er een vervolghoofdstuk aan toe te voegen. Op de eerste bladzijde staat vermeld: Desen boeck hoort aan Jacobus Vergroesen door denselven gemaect ende geschreven inde schoole van Stabroeck-Anno 1731.

Wie is Jacobus Vergroesen?

Hij is een rasechte Wouwenaar, in 1710 geboren op Westelaar. Juten schrijft: Vader Vergroesen was zo verstandig zijn zoon op 21-jarige leeftijd naar de Stabroeckse school te doen... Dit is echter in strijd met mijn gegevens die ik via het Wouwse archief in handen kreeg, maar hierover later. Jacobus Vergroesen heeft zijn vader nooit gekend. Hij woonde op Westelaar waar zijn moeder overleed toen hij nog maar elf jaar oud was. Jacobus was dus al vroeg wees. Hij zal wel door zijn familie opgevangen zijn en dit alles is misschien wel op zijn verdere leven van invloed geweest. Werde hij de eenzaam zoekende? Hoe kwam hij in het Belgische Stabroeck terecht? Ging hij op 21-jarige leeftijd nog naar school? Dit laatste lijkt me uitgesloten want zo

was de tijd niet. Eerst na de oprichting in 1784 van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen ontstonden er hier en daar avondscholen waar de jeugd 's winters in de avonden nog een en ander werd bijgebracht en na de Franse tijd (1813) kreeg haast elke plaats zijn avondschool. Ik denk hierbij weer aan het calligrafisch werkstukje uit 1822 van de 15-jarige Nicolaas Strijers. 3)

In 1731 hoort men nog niet over dit soort scholen. Bovendien zou een 21-jarige man dergelijke scholen toch niet bezoeken. Jacobus zal zich wel tot het onderwijzersambt aangetrokken gevoeld hebben, maar hij was Katholiek en in onze gewesten was het onderwijzersambt uitsluitend voorbehouden aan de Hervormden.

DE KLOK TERUG.

Alvorens hierop door te gaan is het gewenst de klok even terug te zetten. Bij de vrede van Munster in 1648 werd het schoolmeestersambt uitsluitend voorbehouden aan de lidmaten van de Hervormde kerk. Alles moest naar Protestantse trant omgevormd worden, een pogen waarin men niet is kunnen slagen. Uit rapporten blijkt dat er nog heel wat "paapse schoolmeesters" school bleven houden. Hoe werden deze mensen dan wel onderhouden? Voor de Hervormde schoolmeesters werd goed gezorgd. Zij hadden een jaarlijks loon en kregen bovendien nog extra betaalde bijbaantjes. De "Paapse schoolmeesters" hadden het arm, leefden van giften en voor hen waren er geen bijbaantjes weggelegd. Het onderwijs moest ook allemaal min of meer in het verborgene plaats vinden want men kon altijd ingrijpen van de overheid verwachten. Men sprak over onwettige scholen.

Of er in Wouw ook onwettige, dus Roomse scholen waren? We lezen wel dat in 1727 de school van Maria Lodders bezoek kreeg van de schepenen 4) die op zoek waren naar materialen om te zien of hier soms school gehouden werd maar ze vonden slechts een enkel godsdienstig geschriftje. Het moet een klopjesschool geweest zijn. Klopjes waren vrome vrouwtjes die veel voor de kerk deden. Ze gaven ook godsdienstondericht aan kinderen maar meestal bleef het hier niet bij. Bijna altijd was er sprake van verkapte scholen maar het bleef steeds bij liefdadigheidswerk.

Men kan zeggen dat het onderwijs vast in Protestantse handen zat maar of dat ook bevorderlijk was voor het schoolgaan van Katholieke kinderen valt hier en daar toch te betwijfelen. Men ontmoette nog wel eens weerstanden. 5) We lezen over een Brabantse pastoor die fel op die "geuzenscholen" afgaf en 's zondags vanaf de kansel riep hij zijn beminde parochianen toe: "Beter ongeleerd naar de hemel dan geleerd naar de hel". Het zou met niet verwonderen als blijken zou dat het aantal analfabeten beneden de rivieren veel hoger lag dan dat in het Protestantse noorden. In het Belgische was het onderwijs uitsluitend in handen van de Katholieken en het verwondert ons dan ook niet dat we Jacobus Vergroesen daar aantreffen. Hij zou zich daar vrij kunnen ontplooiën en er lagen ook mogelijkheden voor hem. Een grote stap was het niet want Essen lag als het ware bij hem aan de deur. Als je je idealen verwezenlijkt wilt zien, moet je er wat voor over hebben. Het werd echter het wat verder gelegen Stabroek. Vermoedelijk bestonden er contacten tussen zijn familie en het schoolmeestersgezin aldaar. Zeer waarschijnlijk is hij daar aan die school als hulp van meester werkzaam geweest en blijkbaar vol overgave. Het gros van de aankomende schoolmeesters besteedde vele uren aan het maken van mooie schrijfboeken of mappen met prachtig gecalligrafeerde teksten. Als ze later een functie als schoolmeester zochten, konden ze bij een gesprek hun kleurrijke overvloedig versierde zelf vervaardigde voorbeelden tonen en dat zou hun kans op benoeming zeker vergroten. Het eerste wat bij een dergelijke presentatie werd gevraagd, was gewoonlijk: "Meester, laat eens een paar mooie schrijfvoorbeelden zien". Jacobus zal geen schoon-schrijver geweest zijn. Hij was meer een rekenkanon. Later zou hij met een degelijk rekenwerkboek voor de dag kunnen komen en hij zou vraagstukken kunnen voorlezen waarvan de teksten uit de onmiddellijke omgeving genomen waren, teksten uit het alledaagse leven. Hij zou daar met geweldige getallen en aansprekbare geldberekeningen om de oren kunnen slaan en dat is ook niet niks. Daar kun je de in vergadering bijeen zijnde heren ook mee overdonderen. Jacobus Vergroesen is zo ver niet gekomen. Kon hij daar over de grens niet aarden? Hing hij te veel naar het vroegere vrije leven op Westelaar? Wie zal het zeggen. Hij keerde terug

naar zijn geboortegrond en daar is hij ook getrouwd en wel met Maria Andriesse van Weert, de dochter van Andreas van Weert, schepen van Wouw. Het moet een geziene familie geweest zijn met verschillende deftigheden in hun midden, met verwanten in de abdij van Sint Bernard aan de Schelde waar al die Wouwse pastoors vandaan kwamen en in de abdij van Tongerlo, de leverancier voor de Roosendaalse kerk. Terug op eigen bodem. Het hield wel in dat hij zijn schoolmeestersillusie kon vergeten. Niet zijn rekenboek!

HET REKENBOEK.

Als ik afga op de gegevens van de heer Juten ben ik geneigd te denken aan een rekenboek dat in verschillende hoofdstukken methodisch is ingedeeld en waarvoor waarschijnlijk een ander rekenboek tot voorbeeld gediend heeft. Het waaiert daarna uit in erg ingewikkelde vraagstukken en ik vraag me eigenlijk af, voor wie die dan wel bestemd waren. Een visitekaartje om mee te pronken.

Ik ben eens aan het rommelen geslagen en heb een rekenboekje gevonden van even na 1800. 6) Daarin worden dezelfde hoofdstukken in dezelfde volgorde gegeven: getallen, optellingen, aftrekkingen, vermenigvuldigingen, delingen, alleen wordt de moeilijkheidsgraad in deze vijf hoofdstukken in de methode van Vergroesen veel sterker opgevoerd. Hij geeft daarna een rijke variatie aan vraagstukken. Allerlei munten worden voor de dag gehaald en ik heb nooit kunnen vermoeden dat er daar zo een grote verscheidenheid bestond: guldens, stuivers, oorties, ponden, schellingen, penningen, duyten. Ook met gewichten weet hij aardig om te gaan: mercken, oncen, engelsen, aesen. Ook krijgen we inzicht in de prijzen van verschillende artikelen. Een pond "coffyboonen" kostte 2 gulden en 5 stuivers wat erg duur is. Een pond vijgen kostte slechts 2 stuivers en 1 oort en die moesten toch ook ingevoerd worden. De boter kostte 4 stuivers het pond. Vreemd vind ik het wel dat Vergroesen alles in de Nederlandse munt berekent. Daar over de grens, destijds de Oostenrijkse Nederlanden, zal toch wel ander geld in omloop geweest zijn? 7)

Dan volgen er een serie erg vreemde vraagstukken. Het op-

4
lossen daarvan zal de kinderen veel inspanning gekost hebben en zonder hulp kwamen ze niet ver. Het vinden van de einduitkomst zal slechts voor een enkeling weggelegd zijn. Goed - Wat me eigenlijk het meest interesseert zijn de teksten van de vraagstukken want daarin wordt de maatschappij uit die jaren prachtig getypeerd. Hier zien we de vele Vlaamse monumentale gebouwen terug als het vraagstuk gaat over de torens van de Antwerpse-, Brugse-, en Aarschotse kerken. Hierin zien we de rijke Vlaamse akkers als de boer al zaaiend over zijn akker gaat. Hierin zien we weer de oude Belgische slagvelden waar de Europese landen hun oorlogen uitvochten, niet alleen in de 16e, 17e en 18e eeuw maar ook in de 19e als Napoleon daar zijn Waterloo vindt en zelfs in de 20e eeuw in de loopgravenoorlog van '14 tot '18. Zie de burgemeester weer aan het rekenen slaan, als zijn kas weer niet klopt, zie de "mombaer" die ontvangt en betaalt, zie de "coopman" die in thee handelt, zie dan weer de zuipers in de Vlaamse kroegen. Het is niet alles even opvoedkundig!

We gaan nog even in de etalagekast kijken.

HET VRAAGSTUK VAN DE JONGENS EN DE MEIDEN.

In een grote stad zijn 25 straten en in iedere straat staan 50 huizen. Elk huis heeft drie kamers en in iedere kamer bevinden zich 2 dochters en bij elke dochter zitten 2 jonge kerels. De vraag luidt dan: hoeveel mannen zijn er in de hele stad te vinden.

HET VRAAGSTUK VAN DE TORENKLOK.

"Hoeveel klockslagen zijn der geslagen op een klok waarvan de horlogie gegaen heeft van de Geboorte Ons Heere tot desen jaeren 1731?"

Wilt U het antwoord hebben?

Het zouden 98630532 slagen moeten zijn en daarbij heeft Jacobus met de schrikkeljaren ook nog rekening gehouden gezien zijn becijfering. Toch heeft hij zich hierbij vergist en de heer Juten heeft zijn rood schoolopzienerspotlood ongebruikt gelaten. Jacob heeft bij die schrikkeljaren ook alle eeuwjaeren mee berekend maar zo werkt onze Grego-

4
riaanse tijdrekening nu eenmaal niet.

Hierna volgt de tafel van "multiplicatie" met het volgende vers: Die wel wil leeren

Cijferen met Eeren

Moet dese tafel wel van buyten leeren.

HET VRAAGSTUK VAN DE GRAANKORRELS.

- Hoeveel korreltjes tarwe moet men zaaien op een gemet land als op elke voet 5 korreltjes vallen. We tellen 300 roeden per gemet en een roe is 12 voet lang en 12 voet breed.

Ik heb het niet nagerekend maar wil U toch het antwoord voorlezen: 216000 korreltjes!

HET VRAAGSTUK VAN DE VRIJENDE PAARTJES.

- Een jongeling staande bij zijn lief vroeg haar eens hoe oud ze was waarop zij antwoordde: als ik tweemaal zo oud zou zijn als nu plus nog een derde deel van mijn leeftijd er bij, vermeerderd met nog een zesde dan was ik 75 jaar.

- Deze zelfde jongeling ging nog verder en vroeg zijn lief hoeveel geld ze wel bezat. Zij antwoordde: had ik driemaal zoveel als nu en daarbij nog 'n derde plus nog 'n vijfde van wat ik oorspronkelijk had dan was ik 2720 gulden rijk. Hoeveel geld heb ik dan?

HET VRAAGSTUK VAN DE DRONKAARDS.

- Tot slot dan nog het vraagstuk over de dronkaards.

"Als in 8 uere tijds 6 dronckers 32 kannen wijn uyt-drincken, vraghe hoe veel dronckers daer sijn moeten om op 3 ueren den wijn op te drincken.

Als antwoord staat vermeld 17 dronckers.

Van dit soort vreemde vraagstukken zouden er nog meer voorkomen. We kunnen zo nog wel even doorgaan b.v. met de muitende soldaten die gelijkmatig hun buit moesten verdelen maar het lijkt me nu wel genoeg. Een ding staat echter vast: de tegenwoordige rekenboekjes zien er ietwat anders uit.

ZIJN STATENBIJBEL.

We zien ze nog, hoewel het gestaag mindert, de rechtlijnige Calvinisten met hun Boek der Boeken, hun oude Statenbijbel, kostbaar erfstuk der vaderen dat van geslacht tot geslacht steeds is meegegaan en als goud bewaard wordt. Het heeft een ereplaats in de woning gekregen, gemakkelijk grijpbaar. Als we dit boek openslaan zien we op de eerste of laatste onbedrukte pagina alle lief en leed vermeld dat in de loop der jaren in de verschillende gezinnen heeft plaats gevonden. Alle gewichtige gebeurtenissen staan er uiterst nauwkeurig in bijgeschreven, een stamboom gelijk, en het wordt door het gezinshoofd tot op de dag van heden nog steeds bijgehouden. Elke geboorte staat ingeschreven, alle huwelijken staan vermeld en later zal ook elk sterfgeval telkens volgen. De levensboom van het gehele geslacht, levend vanuit hun Bijbel.

Wat voor hen hun Statenbijbel betekende was voor Jacob zijn rekenboek, ooit bij kaarslicht aan een wankelende tafel volgeschreven. Zijn grote werk!

Is het een soort heimwee naar het niet bereikte ideaal? Wie zal het zeggen.

Neem het rekenboek in handen, sla het open en zoek de laatste nog onbeschreven pagina, de enige bladzijde die vrij gebleven is van zwaarwichtige rekenkundigheden en men leest daar de grote gebeurtenissen die er in de loop der jaren in zijn gezin hebben plaatsgevonden. Telkens als er weer een nieuw boorlingske kwam werd het terstond ingeschreven, heel precies met alle doopnamen en zelfs de petters en meters werden erbij vermeld. De kinderen moeten er in deze volgorde vermeld hebben gestaan:

Jacobus	gedoopt 26-3-1736
Anna Maria	18-3-1737
Angela	4-3-1738
Andreas Gomarus	5-12-1739
Maria Jacoba	15-1-1741
Joannes	25-2-1742
Beatrix	4-5-1743
Petronilla	3-7-1744
Franciscus	20-1-1746
Joanna Cornelia	29-11-1747
Maria Theresia	7-6-1753 8)

HET GESLACHT VERGROESEN.

Het lijkt me interessant iets meer over onze rekenmeester te weten te komen. 8)

Hij werd geboren op Westelaar en gedoopt in de Wouwse kerk op 13 januari 1710. Hij heeft zijn vader nooit gekend. Bij de doop merkte de pastoor op dat de vader Jacobus Hendrikse Vergroesen reeds overleden was. Bij nader onderzoek bleek dat de vader op 27 mei 1709 begraven is, nauwelijks een maand na zijn huwelijk met Maria Corneijisse Uyttewiligen dat op 22 april 1709 plaats gevonden had. Hij is dus maar een maand getrouwd geweest. Op 11-jarige leeftijd verloor Jacobus Vergroesen ook zijn moeder die 28 oktober 1721 op Westelaar is overleden. Op 31 mei 1735 trad Jacobus in het huwelijk met Maria Andriesse van Weert, de dochter van een schepen. De heer Juten zegt over hem: Hij is de grootvader van mijn overgrootvader. Dat moet dan van "moederskant" geweest zijn, zoals men dat wel eens zegt.

De vader van de heer Juten, de uit Wouw afkomstige Franciscus Gomarius Juten was openbaar hoofdonderwijzer in Bergen op Zoom en woonde in de Lievevrouwestraat. Hij was gehuwd met Elisabeth Johanna Vergroesen die op 11 april 1845 te Bergen op Zoom geboren is. 9)

Tenslotte de heer Juten zelf. 10)

Hij was lid van de Gemeenteraad van Bergen op Zoom, lid van de Provinciale Staten van Noord Brabant (1901-1923), lid van de 2e Kamer (1913-1924), schoolopziener (1902-1920), lid van verschillende geleerde genootschappen, zoon van de uit Wouw afkomstige openbaar hoofdonderwijzer aan een Bergen op Zoomse school en kleinzoon van een Wouwse leerlooier. Hij keerde terug naar het dorp zijner voorvaderen en was van 1912 tot 1927 Burgemeester van Wouw en hij zal daar wel eens in het oud-archief gedoken zijn om meer gegevens te verkrijgen over de vroegere schrijver van dat rekenboek, Jacobus Vergroesen die echter nooit schoolmeester is geworden maar wel schepen, schepen van Wouw.

Bergen op Zoom, 1990.

J.A.A.C.Struijs.

VERKLARINGEN.

1. Willem Bartjens was een Amsterdamse schoolmeester die begin 17e eeuw een cijferboekje heeft geschreven. Men zegt nog steeds: Volgens Bartjens klopt het.
2. Taxandria 1904.
3. De Vierschaer 2-'88.
4. Woide....die Wouda.
5. Dat hing er veelal vanaf hoe de betreffende meester zich opstelde.
6. Het is een 18e eeuwse rekenmethode in vragen en antwoorden van zekere Heer Brunt en begin 1800 herschreven en bijgewerkt door de bekende Haarlemse stadsschoolhouder Anslijn. Vraag en antwoord bleef! Kenners zullen vreemd opkijken en zich afvragen: hoe kan dat. Wel, ik neem het hoofdstuk Optellingen.
Vraag 1. Hoe schrijft men de getallen om dezelve op te tellen?
Antwoord. Men zet ze onder elkaar.
Vraag 2. Wat moet men dan in acht nemen?
Antwoord. Men zet de eenheden onder de eenheden, de tientallen onder de tientallen, de honderdtallen onder.....enz.
Vraag 3. Hoe telt men dan op?
Antwoord. Men telt eerst de eenheden op, daarna de tientallen, daarna de.....enz.
Aan het slot komen dan nog enkele telopgaven.
Het was dus veel leeswerk en weinig cijferen. Dat lag bij Jacobus Vergroesen wel wat anders. Die gaf veel rekenwerk en dat bereikte een hoge moeilijkheidsgraad.
7. Hierin ben ik niet geïnformeerd.
8. Deze gegevens zijn afkomstig uit het archief der gemeente Wouw.
9. Deze gegevens zijn afkomstig uit het archief der gemeente Bergen op Zoom.
10. Taxandria 1929.

